

Розділ 5
**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС.
КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 341

О. М. Броневицька

**ЧИ МОЖЛИВО ПРИТЯГНУТИ ВИННИХ ОСІБ
ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ?**

Розглянуто питання процесуальної можливості та необхідності притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб за злочин агресії проти України. З огляду на це, наведено різні види юрисдикції міжнародних судових установ, а також з'ясовано, чи поширюються такі види юрисдикції на збройний конфлікт, що триває на Сході України. Досліджено питання про можливість притягнення до відповідальності за злочин агресії Міжнародним кримінальним судом.

Ключові слова: *агресія, міжнародний злочин, збройний конфлікт, юрисдикція.*

Постановка проблеми. Вітчизняні та зарубіжні юристи вказують на особливо тяжкий характер відповідальності за такий міжнародний злочин, як агресія. Ю. Рибаків наголошує, що у разі агресії не діють зазвичай наявні обмеження права вживати заходів у відповідь проти держави-правопорушниці й що режим відповідальності за агресію набагато суворіший. На думку Ю. А. Решетова, агресія як міжнародний злочин особливо небезпечного характеру, що характеризується широкими масштабами і підвищеним рівнем суспільної небезпеки, передбачає винний умисел держави-агресора. Агресія – не результат ексцесів чи недогляду якихось посадових осіб, а наслідок продуманої і спланованої агресивної політики [1, с. 85–88]. Такі міжнародні злочини, як агресія не могли б бути вчинені без участі держави або держав, без їх спланованих дій і вираженої волі й умислу на здійснення певних діянь і досягнення конкретних цілей. Для реалізації агресії необхідне залучення збройних сил щонайменше однієї держави, які повинні знаходитись і діяти під централізованим організованим ко-

мандуванням цієї держави (у виді відповідних органів публічної влади). Вчинення агресії* [2] неможливе без залучення практично всього державного апарату, й отже, суспільства держави загалом, зважаючи на сучасні механізми представництва влади. Крім того, діяння, які становлять і спричиняють злочин агресії, визначаються й підтримуються державною політикою, що відповідає стратегічним цілям зовнішньої політики та геополітики цієї держави [3].

Поштовхом до вивчення питання стосовно процесуальної можливості притягнення до кримінальної відповідальності очільників Російської Федерації (далі – РФ) за злочин агресії проти України стала публікація звернення Верховної Ради України (далі – ВРУ) до парламентів іноземних держав і міжнародних організацій щодо засудження ескалації збройної агресії РФ [4] проти України. У цьому зверненні ВРУ закликає парламенти іноземних держав і міжнародні організації засудити РФ за порушення режиму вогню, передбаченого Мінськими домовленостями, а також вжити всіх можливих заходів, що сприятимуть припиненню нападів невибіркового характеру іррегулярних та регулярних збройних формувань РФ ..., а також рекомендує Генеральній прокуратурі надіслати до Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) матеріали і документи, що свідчать про порушення міжнародного гуманітарного права під час ескалації збройної агресії РФ проти України в межах провадження, яке здійснюється МКС відповідно до Постанови ВРУ від 4 лютого 2015 р. «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян».

Стан дослідження. Розглядуване питання було предметом вивчення багатьох науковців, серед яких К. Важна, М. Довбенко, А. Мусієнко, В. Навроцький. Здебільшого питання про притягнення до кримінальної відповідальності керівництва держави-агресора досліджувалося з погляду правильності й точності кваліфікації дій відповідних осіб, проте воно з огляду на його актуальність, потребує ґрунтовнішого дослідження. Також важливо визначити процесуальну можливість притягнення до кримінальної відповідальності за агресію, проаналізу-

* Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998 «...“act of aggression” means the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State...».

вати юридичний зміст юрисдикції міжнародних судових установ, зокрема МКС.

Метою статті є необхідність з'ясування проблемних питань, які можуть посприяти або перешкодити у притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності за злочин агресії проти України.

Виклад основних положень. Традиційно виокремлюють такі складові юрисдикції міжнародних судових установ: а) *Ratione materiae* – окреслює коло питань (в цьому випадку – злочинів), на які поширюється юрисдикція суду; б) *Ratione personae* – визначає коло осіб, справи стосовно яких можуть розглядатись, і котрі можуть бути притягнені до відповідальності; в) *Ratione temporis* – стосується часових меж, в яких мало бути здійснено діяння, що розглядається; г) *Ratione loci* – стосується території дії Статуту відповідної міжнародної судової установи [5].

Ratione materiae. Для того, щоб особу притягнути до кримінальної відповідальності за акт агресивної війни, потрібно з'ясувати, чи є агресія протиправною у міжнародному праві. Зміст терміна «акт агресії», який міститься у ст. 39 Статуту ООН, був деталізований у додатку до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 від 14 грудня 1974 р. Перед тим Нюрнберзький і Токійський процеси також зробили свій вклад у формування міжнародного звичаєвого права, відповідно до якого було криміналізовано підготовку та ведення агресивної війни. Висновки Судів у межах цих процесів були підтверджені офіційними заявами багатьох держав, наприклад, під час прийняття згаданої Резолюції ООН. Визначення агресії, яке передбачене в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1974 р., міститься в Римському статуті МКС. У 2010 році на конференції з перегляду Римського статуту в м. Кампала (Уганда) було прийнято резолюцію, в якій міститься визначення «злочину агресії» й умови, за яких суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину.

У п. 2 ст. 8 bis Статуту МКС наведено перелік діянь, які «незалежно від оголошення війни будуть кваліфікуватися ... як акт агресії». До таких діянь належать: а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія території іншої держави або її частини із застосуванням сили; б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; в) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; г) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили, або

морські і повітряні флоти іншої держави; е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди; ф) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави; г) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави, котрі мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим актам, або її значну участь у них.

Детального не аналізуючи те, чи в діяннях президента і представників вищого політичного керівництва РФ є ознаки злочину агресії, оскільки це описано в інших наукових публікаціях [6; 7], зокрема, В. Навроцьким [8], потрібно вказати, що не будь-яке застосування збройних сил є агресивною війною. Навпаки, для кваліфікації агресивної війни застосування збройних сил має досягти певного рівня інтенсивності. Якщо зважати на рішення Нюрнберзького чи Токійського трибуналів, то можна зробити висновок, що потрібно розуміти під інтенсивністю агресії: напад держави вчиняється численною армією на широких фронтах; такі дії держави-агресора призвели до повної або часткової окупації держави тощо. Акти агресії меншого ступеня інтенсивності не є злочинними, навіть, якщо вони порушують ст. 2(4) Статуту ООН. Отже, чимало дій, що формально входять до поняття «агресія», не матимуть наслідком настання кримінальної відповідальності. Водночас формального оголошення війни для визнання дій агресію не потрібно. Формальна концепція війни, яка ґрунтується на волевиявленні сторін створити стан війни, довела свою неспроможність ще в період до початку Другої світової війни. Наприклад, Нюрнберзький трибунал визнав окупацію Данії Німеччиною агресивною війною, хоча уряди обох держав стверджували, що стану війни не було. Зі змісту Статуту Токійського трибуналу також однозначно випливає те, що оголошення війни не мало значення для визнання дій Японії агресією.

Також не є актом агресії так звана політична інтервенція, тобто введення військ на територію іноземної держави для запобігання або припинення злочину геноциду на цій території або введення військ із метою захисту прав своїх громадян від тяжких порушень прав людини, які проживають на території іноземної держави.

Отже, нині дії політичного керівництва РФ формально підпадають під ознаки агресії, яка заборонена декількома міжнародними

актами. Однак потрібно враховувати те, що, відповідно до міжнародного звичаєвого права, криміналізується лише найбільш тяжка й очевидна форма агресії – агресивна війна. Зауважимо й на те, що політичне керівництво РФ у своїх виступах постійно мотивує введення військ на територію України захистом своїх громадян.

Ratione loci. Що стосується територіальної юрисдикції міжнародних судових установ, то, наприклад, правила набуття чинності Статуту МКС для кожної держави визначені ч. 2 ст. 126 – для кожної держави, яка ратифікує, приймає, затверджує Статут або приєднується до нього після здачі на зберігання 60-ї ратифікаційної грамоти. Статут набуває чинності в перший день місяця, наступного після 60-го дня після здачі такою державою своєї ратифікаційної грамоти чи іншого притриманого до неї документа. За загальним правилом, юрисдикція МКС обмежена злочинами, вчиненими на території або громадянином держави-учасника. Україна та РФ приєдналися до цього документа 2000 року, але досі його не ратифікували. Враховуючи вимоги Закону України «Про міжнародні договори України» [9], міжнародні договори, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, або ті, виконання яких зумовлює зміну законів України або прийняття нових законів України, підлягають обов'язковій ратифікації. А ратифікація міжнародних договорів України здійснюється виключно шляхом прийняття закону про ратифікацію. Такого закону України про ратифікацію Статуту МКС досі немає, а це означає, що *просторова постійна юрисдикція* МКС на Україну не поширюється.

4 лютого 2015 р. ВРУ зроблено заяву, відповідно до якої Україна визнає юрисдикцію МКС стосовно вчинення злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами РФ і керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків і масового вбивства українських громадян. Це відповідає ч. 3 ст. 12 Статуту МКС, відповідно до якої Суд може здійснювати свою юрисдикцію незалежно від громадянства суб'єкта злочину чи місця його вчинення у випадку, якщо держава подала Секретарю заяву про визнання юрисдикції Суду щодо конкретного злочину чи злочинів. Це так звана *просторова ad hoc юрисдикція* МКС.

Принцип територіальності, відображений у ст. 12 Статуту, уповноважує МКС здійснювати юрисдикцію на території держави-учасниці й тоді, коли держава громадянства підозрюваного (обвинуваченого) не є учасницею Статуту і не дала згоди на здійснення юрисдикції МКС *ad hoc*. У такому разі до уваги не беруться громадянство особи, яка вчинила відповідне діяння, чи потерпілого [10, с. 68]. Але

це правило стосовно злочину агресії діє тільки тоді, коли Рада Безпеки визнає, що конкретна держава (наприклад РФ) вчинила акт агресії щодо України. Тому, якщо громадянин РФ, яка не є учасницею Статуту, вчинив злочин на території України, котра є учасницею Статуту МКС у порядку *ad hoc*, він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності МКС поза згодою РФ тільки після винесення рішення Радою Безпеки ООН. Прийняття рішення Радою Безпеки щодо визнання РФ агресором і здійснення примусових дій проти неї є, по суті, неможливим, оскільки Росія в цьому випадку скористається правом вето. Проте у ст. 27 Статуту ООН чітко вказано, що «держава, яка є стороною конфлікту, має утримуватися при голосуванні цього питання в Раді Безпеки», але парадокс полягає в тому, що для того, щоб визнати РФ стороною конфлікту в межах цієї статті, теж потрібно голосування, і РФ застосує право вето. Отже, діє подвійне вето. Така замкнутість цієї процедури демонструє кризу в Раді Безпеки, яка нині не може вирішити питання миру та безпеки, які покладені на неї Статутом ООН [6]. У такому разі в поправках до Статуту МКС міститься положення, відповідно до якого, якщо Рада Безпеки не винесла рішення про наявність акту агресії протягом шести місяців із дня повідомлення про такий факт Прокурором Суду Генерального Секретаря ООН, то Прокурор може самостійно розпочати розслідування стосовно злочину агресії за умови, що Палата попереднього судочинства санкціонувала початок розслідування.

Ratione personae. Відповідно до ст. 25 Статуту МКС, *ratione personae* поширюється на фізичних осіб. Перелік діянь, за які настає відповідальність, сформовані так, що до відповідальності можуть бути притягнені: безпосередній виконавець (п. а ч. 3 ст. 25), організатор (п. б ч. 3 ст. 25), пособник та підбурювач (п. с, д ч. 3 ст. 25). Окрім того, в контексті здійснюваних діянь насамперед важливими є положення ст. 27 Статуту, що передбачає відсутність посадових імунітетів [10, с. 180]. Зокрема посадове становище як глави держави або уряду, члена уряду чи парламенту, вибраного представника чи посадової особи уряду в жодному разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом і не є само собою підставою для пом'якшення вироку. З урахуванням вироків Нюрнберзького і Токійського трибуналів, злочин агресії нині цілком виправдано класифікують як «злочин керівників держав». Так, під час Нюрнберзького процесу за ведення агресивної війни були засуджені впливові високопосадовці уряду Німеччини, представники військового апарату та нацистської партії. Водночас основним елементом була не їхня здатність здійснювати ефективний контроль чи керівництво, а

окреслена правовими межами займана посада. Тобто суб'єкт злочину не обов'язково повинен ухвалювати конкретні рішення з приводу війни та миру, але він повинен брати участь у діяльності, яка є виключно важливою для підготовки, розв'язання чи ведення агресивної війни. Наприклад, командувач німецьким підводним флотом, який зрештою став командувачем військово-морськими силами, адмірал К. Деніц був засуджений за участь у агресивній війні. Своє рішення Суд обґрунтував тим, що його вплив на військові сили Німеччини був суттєвим і А. Гітлер регулярно звертався до нього за порадами.

Ratione temporis – стосується часових меж, в яких мало бути здійснено діяння, що розглядається. Традиційно застосовується правило, згідно з яким злочинність і караність діяння визначаються законом, що діяв на момент його вчинення. Принципи *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* є правовими й застосовуються і у внутрішньому, і у міжнародному праві. Ретроактивне призначення покарання забороно. Вирішальним моментом у цьому випадку є дата вступу Статуту МКС чи будь-якої іншої міжнародної судової установи в дію. Датою вступу Статуту МКС в дію вважається 1 липня 2002 р., а для держав, які ратифікували Статут після 1 липня 2002 р., – одержання Секретаріатом Суду ратифікаційної грамоти. 11 липня 2010 року було прийняте визначення поняття злочину агресії, яке вступає в дію з 1 січня 2017 р. і Суд може здійснювати юрисдикцію лише стосовно злочинів агресії, вчинених через один рік після ратифікації або прийняття поправок щодо агресії тридцятьма державами-учасницями Статуту. Тобто до вступу в дію цього Додатку до Статуту МКС, відповідно до якого агресія визнається злочином, є можливість створення Радою Безпеки трибуналу *ad hoc*, який би міг здійснювати правосуддя стосовно агресії на території України на підставі міжнародного звичаєвого права, яке діяло на момент учинення злочину (з лютого 2014 р.). За Статутом МКС притягнути до відповідальності винних за агресію проти України нині є неможливим через відсутність юрисдикції *ratione temporis*.

Висновки. Визначення злочину агресії у Статуті МКС безсумнівно є важливим для зміцнення міжнародного миру та безпеки. Проте потрібно вказати на деякі негативні чинники і слабкі сторони цієї ситуації. За вчинення агресії (як й інших міжнародних злочинів) МКС може виносити рішення лише стосовно фізичних осіб, і не може запроваджувати санкції щодо злочинної держави-агресора загалом (хоча з цього приводу є й інша думка) [3]. У Римському статуті МКС також зазначається, що Суд може здійснювати юрисдикцію лише щодо злочинів агресії, вчинених через один рік після ратифікації

або прийняття поправок щодо агресії (прийнятих Резолюцією RC/Res.6) тридцятьма державами-учасницями Статуту, тобто нині стаття про заборону агресивної війни ще не вступила в дію. Також для того, щоб кваліфікувати дії особи як агресію, потрібно визначити тяжкість учинення таких агресивних дій, їх характер, інтенсивність. Ще одним варіантом притягнення до відповідальності політичного керівництва РФ за злочини агресії проти України є створення міжнародного суду *ad hoc* по Україні. Висвітлені аспекти дещо послаблюють можливості МКС і міжнародного права загалом у боротьбі із злочином агресії.

1. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности / Ю. А. Решетов. – М.: Международные отношения, 1983. – 224 с.

2. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998. The official site of the International Criminal Court [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

3. Важна К. Визначення агресії у сучасному міжнародному праві / К. Важна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/.pdf>

4. Про Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав та міжнародних організацій щодо засудження ескалації збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова ВРУ від 07.02.2017 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1837-19>

5. Славко А. С. Окремі питання юрисдикції Міжнародного кримінального суду / А. С. Славко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%94%D1%96%D0%BC/Downloads/Pvuabs_2014_1_19.pdf

6. Довбенко М. Міжнародно-правова кваліфікація дій Російської Федерації на сході України як акту агресії / М. Довбенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://iac.org.ua/mizhnarodno-pravova-kvalifikatsiya-diy-rosiyskoyi-federatsiyi-na-shodi-ukrayini-yak-aktu-agresiyi/](http://iac.org.ua/mizhnarodno-pravova-kvalifikatsiya-diy-rosiyskoyi-federatsiyi-na-shodi-ukrayini-yak-aktu-agresiyi/http://iac.org.ua/mizh-narodno-pravova-kvalifikatsiya-diy-rosiyskoyi-federatsiyi-na-shodi-ukrayini-yak-aktu-agresiyi/)

7. Мусієнко А. Чому дії Росії слід вважати міжнародним збройним конфліктом / А. Мусієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/blogs/61749-chomu-dii-rosii-slid-vvazhati-mizhnarodnim-zbrojnim-konfliktom.htm>

8. Навроцький В. Що вчинили Путін і Ко щодо України? / В. Навроцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/03/13/7018693/>

9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

10. Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С. П. Кучевська; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2009. – 331 с.

Броневицкая О. М. Возможно ли привлечь виновных лиц к уголовной ответственности за преступление агрессии против Украины?

Рассмотрены вопросы процессуальной возможности и необходимости привлечения к уголовной ответственности виновных лиц за преступление агрессии против Украины. В связи с этим приводятся различные виды юрисдикций международных судебных учреждений, а также уясняется, распространяются ли такие виды юрисдикций на вооруженный конфликт, продолжающийся на Востоке Украины. Кроме того, рассматривается вопрос о возможности привлечения к ответственности за преступление агрессии Международным уголовным судом.

Ключевые слова: агрессия, международное преступление, вооруженный конфликт, юрисдикция.

Bronevytska O. M. Could guilty persons be brought to criminal responsibility for crime of aggression against Ukraine?

The article reveals the issues of the procedural possibility and the necessity of bringing the guilty persons to criminal responsibility for the crime of aggression against Ukraine. Domestic and foreign lawyers recognize the particularly grave nature of responsibility for such an international crime as aggression.

Such international crimes as aggression could not have taken place without the participation of the state or states, without their planned actions and the express will and intent to commit certain acts and achieve concrete goals. For the implementation of aggression, it is necessary to involve armed forces of at least one state, which must be located and operate under the centralized, organized command of that state (represented by the relevant public authorities). Consequently, the commission of aggression is impossible without the involvement of practically the whole state apparatus, and thus the society of the state as a whole, taking into account modern mechanisms of representation of the authorities. In addition, acts constituting and leading to a crime of aggression are determined and supported by a state policy that is consistent with the strategic goals of the foreign policy and geopolitics of this state.

For the most part, the question of bringing to criminal responsibility of the leaders of an aggressor state was being researched in terms of the correctness and accuracy of the qualification of the actions of the guilty persons. However, this issue, due to its relevance, requires a more in-depth study. In particular, it is important to determine the procedural possibility of criminal prosecution for aggression; the analysis also requires to determine the legal content of the jurisdiction of international judicial institutions, in particular, the International Criminal Court.

In this regard, the article refers to the various types of jurisdictions of international judicial institutions, thus analyzing whether such types of jurisdictions extend to an armed conflict that continues in the East of Ukraine. Traditionally, the

following components of the jurisdiction of international judicial institutions are distinguished as: a) *Ratione materiae* – outlines a range of issues (in this case, crimes) that are subject to the jurisdiction of the court; b) *Ratione personae* – defines a circle of persons, whose cases may be tried and which may be brought to justice; c) *Ratione temporis* – refers to the time frame within which the act under investigation should have been committed; d) *Ratione loci* – refers to the territorial prevalence of the Statute of the relevant international judicial body.

The issue of the possibility of bringing to justice for the crime of aggression by the International Criminal Court is also analyzed.

Key words: crime of aggression, international crime, armed conflict, jurisdiction.

Стаття надійшла 18 жовтня 2017 р.

УДК 343.432.2(477)

С. Я. Бурда

ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ: ШЛЯХ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ

Проаналізовано кримінальне законодавство України, яке регламентує покарання у виді довічного позбавлення волі, надано його кримінально-правову характеристику. Акцентовано на стан дотримання і забезпечення прав та обов'язків громадян, які відбувають цей вид покарання. Зроблено спробу охарактеризувати сучасний стан і тенденції розвитку вказаного виду покарання в кримінальному праві України.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, кримінальне покарання, кримінально-правова характеристика, довічне позбавлення волі, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Покарання у виді довічного позбавлення волі є заходом примусу, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні умисного особливо тяжкого злочину, і полягає у безстроковій (до кінця життя) ізоляції засудженого від суспільства шляхом тримання його у спеціально призначених для цього кримінально-виконавчих установах. Обмеження кола осіб, які підлягають тому чи іншому виду покарання, може бути виправданим лише тоді, коли для цього є необхідні підстави. Так, не викликає сумніву, наприклад, обґрунтованість заборони застосування громадських і виправних робіт до інвалідів чи до громадян, які досягли пенсійного віку, оскільки характер цих покарань передбачає праце-